

Fuzûlî'nin Beng ü Bâde Mesnevisindeki Temsillere Yeni Bir Bakış ve Bu Temsillerin Sosyal Eleştiri Bağlamında Değerlendirilmesi*

A New Perspective on the Allegories in Fuzûlî's Beng ü Bâde Mesnevi and an Evaluation of These Allegories in the Context of Social Criticism*

Melek Gerek¹

Mustafa Arslan²

Öz

Toplumsal bilinç ile edebiyat, birbirinden ayrı düşünülemeyecek iki kavramdır. Edebiyat, içinde doğduğu toplumun aynası olmakla kalmaz, aynı zamanda o toplumu dönüştürme potansiyeline de sahiptir. Bu bağlamda klasik Türk edebiyatı şairlerinin duygu, düşünce ve deneyimlerini aktarmada önemli bir nazım şekli olarak öne çıkan mesneviler, toplumsal yapıyı ve dönemsel sorunları ele aldıklarında, dönemin kültürel ve sosyal dokusuna dair değerli ipuçları sunar. Fuzûlî'nin *Beng ü Bâde* adlı mesnevisi de bu yaklaşımla ele alındığında şairin, yaşadığı dönemin zihniyetini ve toplumsal yapısını anlamamıza ışık tutan önemli veriler sunduğu görülmektedir. *Beng ü Bâde*, temsili bir mesnevidir. Şair, mesnevide geçen kahramanların neleri temsil ettiğini ve eserin yazılış amacını doğrudan açıklamamış, bu konu hakkında okura çeşitli ipuçları sunarak farklı yorumlara kapı aralamıştır. Makalede bu konu hakkındaki değerlendirmelerin isabetli olup olmadığı değerlendirilmiştir. Literatürde daha önce dile getirilmemiş bir bakış açısı ile mesnevi yorumlanmaya çalışılmıştır. Ardından mesnevideki kahramanların temsil ettikleri üzerinden sosyal eleştiriler tespit edilerek mesnevinin toplumsal hayatla olan derin ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmış ve mesnevi edebiyatının farklı bir sosyal işlevine dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fuzûlî, Beng ü Bâde, Temsil, Sosyal eleştiri.

Abstract

Literature and social consciousness are two concepts that cannot be considered separately. Literature not only serves as a mirror reflecting the society in which it emerges but also has the potential to transform that society. In this context, mesnevis, which stand out as a significant poetic form for classical Turkish literature poets to convey their emotions, thoughts, and experiences, provide valuable insights into the cultural and social fabric of their time when they address societal structures and contemporary issues. When examined from this perspective, Fuzûlî's *Beng ü Bâde* offers important data that help us understand the mindset and social structure of the period in which the poet lived. *Beng ü Bâde* is an allegorical mesnevi. The poet does not explicitly state what the characters in the mesnevi represent or the purpose behind writing the work; instead, he provides various clues to the reader, allowing room for different interpretations. This article evaluates the accuracy of such interpretations. The mesnevi has been analyzed from a previously unexplored perspective

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

¹ Doktora Öğrencisi, Millî Eğitim Bakanlığı Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, Türkiye, e-posta: mlkgrk.mg@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8747-3115> (Sorumlu Yazar / Corresponding Author).

² Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, Türkiye, e-posta: musarslan19@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6317-4695>.

Geliş Tarihi/ Submitted Date: 08.03.2025

Revize Tarihi/ Revised Date: 12.04.2025

Kabul Tarihi/ Accepted Date: 29.05.2025

Online Yayın Tarihi/ Published Online Date: 30.06.2025

Atıf-Citation (APA 7 Style): Gerek, M., & Arslan, M. (2025). Fuzûlî'nin Beng ü Bâde Mesnevisindeki Temsillere Yeni Bir Bakış ve Bu Temsillerin Sosyal Eleştiri Bağlamında Değerlendirilmesi. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 88-107. <https://doi.org/10.47130/bitlissos.1653764>

in the literature. Subsequently, social critiques were identified through the representations of the characters in the mesnevi, and an attempt was made to reveal the deep relationship between the mesnevi and social life, while also drawing attention to a different social function of mesnevi literature.

Keywords: Fuzûlî, Beng ü Bâde, Allegory, Social criticism.

Giriş

Fuzûlî'nin *Beng ü Bâde* adlı mesnevisi, A. Budak ve M. Kanar'ın ortak yayınına göre 40 başlık altında düzenlenmiş ve toplam 427 beyitten oluşmaktadır. İlk dört başlık, mesnevinin giriş kısmını oluşturur ve tevhid, münacat, naat, methiye hükmündedir. Eserin bitiş kısmı ise tek başlıktan oluşmaktadır. Mesnevi, fe'ilâtün/ mefâ'ilün/ fe'ilün kalıbıyla yazılmıştır.³

Fuzûlî'nin *Beng ü Bâde*'sinde keyif verici maddelerin etkilerinden yola çıkılarak bâde ve beng şahıslştırılmış, kahramanlara mücerret vasıflar yüklenerek temsili bir eser ortaya konulmuştur.⁴ Eserde iki kahramanın üstünlük mücadelesi önce diplomatik daha sonra askerî açıdan çatışma şeklinde ele alınmıştır.

Münazara, klasik edebiyatta genellikle iki karşıt varlığın tartışması şeklinde yazılan bir türdür. *Beng ü Bâde*, münazara türünde bir eserdir.⁵ Fuzûlî'nin bu eseri, 1510 ya da buna çok yakın bir zaman diliminde yazdığı tahmin edilmektedir (Zülfe, 2018: 13).

Fuzûlî'nin *Beng ü Bâde* adlı eseri, yalnızca bir münazara mesnevisi olmanın ötesinde, muamma türüne yakınlığıyla da dikkat çeker. Fuzûlî, Farsça *Divân*'ının ön sözünde muammaya olan ilgisini açıkça ifade etmiştir. Şairin bu türe duyduğu düşkünlük o denli fazladır ki muamma üzerine müstakil bir eser dahi kaleme almıştır (Dilçin, 1991: 62). Bu ilgi, *Beng ü Bâde* adlı mesnevisinde belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Şair, bu eserinde okuyucuya iletmek istediği mesajları ve kahramanların sembolik anlamlarını, çözülmesi zor söz oyunları ve ipuçları ile sunmuştur. Bu yöntem, Fuzûlî'nin sanatsal inceliğini ve muammaya duyduğu ilgiyi bir anlatım tekniği olarak eserine yansıtma becerisini ortaya koymaktadır.

Beng ü Bâde'nin hem temsili bir mesnevi olması hem de muammayı andırması eserin temsil ettikleri üzerine farklı yorumların doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu makalenin ilk başlığında *Beng ü Bâde*'nin özellikle temsili yapısı üzerine yapılan mevcut değerlendirmeler özetlenmiştir. İkinci başlığında mesnevide Beng ve Bâde adlı kahramanların hangi değerleri temsil ettiği dört aşamada ortaya konulmuştur: İlk olarak mesnevide kahramanlara hangi vasıfların yüklendiği belirlenmiştir. Daha sonra mesnevide eserin yazılış sebebini ihtiva eden beyitlerden yola çıkılarak kahramanların hangi değerleri temsil ettiği izah edilmeye çalışılmıştır. Ardından, tespit edilen vasıflar ile eserin yazılış sebebi arasındaki ilişki sorgulanarak eserin temsiliyet boyutu yeniden vurgulanmıştır. Son aşamada temsiller, sosyal eleştiri bağlamında ele alınmıştır. Bu yaklaşım, eserin toplumsal yaşamla olan derin ilişkisini daha iyi anlamaya katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Makalenin son başlığında ise *Beng ü Bâde* hakkında şimdiye değin söylenenlerin isabetli olup olmadığı değerlendirilmiştir.

³ Bu makalede Fuzûlî'nin *Beng ü Bâde* adlı mesnevisinin değerlendirilmesi ve beyitlerin aktarımında Ali Budak ve Mehmet Kanar'ın 2017 basımlı *Fuzûlî'nin Yaşadığı Çağa Eleştirel Tanıklığı* *Beng ü Bâde* adlı eserinden yararlanılmıştır.

⁴ "Bâde" kelimesi *Kâmûs-ı Türkî*'de "Şarap, hamr, mey, sahba." şeklinde ve "beng" ise "Ban denilen nebat ve tohumu ki afyon gibi uyuşturan mükeyyifattandır." şeklinde tanımlanmıştır.

⁵ Ö. Zülfe, çalışmasında münazarayı şu şekilde tanımlamaktadır: "Edebî bir tür olarak münazara, birbiriyle benzer özellikleri bulunan ya da zıt vasıflar taşıyan, fakat çoğu kez ortak noktası olan iki veya daha fazla unsurun, gerçeğin bilinmesini sağlamak ve taraflardan birisinin üstünlüğünü ortaya çıkarmak için belli kaideler çerçevesinde şahsiyet kazandırılarak tartışılmasıdır (Zülfe, 2018: 14)."

Beng ü Bâde Hakkında Söylenilenler

Beng ü Bâde'nin temsil ettikleri üzerine ilk çalışmalardan birini yapan T. Olgun, Beng ve Bâde'nin sırasıyla II. Bayezid ile Şah İsmail'i temsil ettiğini "zannımca" ifadesiyle dile getirmiştir. Bu görüşünü, padişahların beng ve şaraba olan düşkünlükleriyle desteklemiştir: "Benim zannımca Fuzûlî, bu eserinde Bâde ile genç Şah İsmail'i, Beng ile de ihtiyar Bayezid'i anlatmak istiyor. Çünkü söylediğim gibi Şah İsmail, işreti vahşet derekesine düşürmüş bir alkolik, asırdaşı Bayezid ise ihtiyarlık dolayısı ile şaraptan elini çekmiş, fakat diğer mükeyyifattan kurtulamamış bir tiryaki idi (Olgun, 1936: 10-11)."

Mesnevinin, Şah İsmail ile Müşa'sa'i Hükümdarı Ali b. Muhsin arasındaki mücadeleyi anlattığını savunan görüş de eser hakkında öne sürülen bir diğer yaklaşımdır (Karahana, 1996: 244).

Konuya dair bir diğer çalışmada, Fuzûlî'nin yaşamı ve sanat anlayışı dikkate alınarak eserin yalnızca eğlence amaçlı yazılmış olamayacağı, aynı zamanda tasavvufi bir boyut taşıdığı ifade edilmiştir. Bu çalışmada herhangi bir dayanak sunulmuş olmamakla birlikte Bâde'nin "ruh", Beng'in ise "beden"i temsil ettiği öne sürülmüştür: "Bu tarif ve yukarıda vermeye çalıştığımız bilgilere göre, *Beng ü Bâde* adlı mesnevinin muhtevası, söylendiği ve yazıldığı gibi okuyucuyu eğlendirmek veya şarap ve afyonun zevk ve neşesini anlatmak amacıyla ele alınmış değil, belki okuyucuyu bu konuda bilgilendirmek veya bazılarının dediği gibi tasavvufi bir gaye ile yazılmış olmalı. Zâten Fuzûlî'ye de yakışan bu olsa gerek. Bâde kelimesi ile insanın ruh ve iç âlemi ve Beng kelimesi ile de bedeni, dış âlemi veya dünya kastedilerek bu iki âlem arasındaki çatışma dile getirilmiş olmalı (Vanlıoğlu, 1997: 199)."

Beng ü Bâde üzerine yapılan bir diğer çalışmada mesnevi, konu ve motif bakımından farklı eserlerle karşılaştırılmıştır. Söz konusu çalışmada kahramanların hangi değerleri sembolize ettiğine değinilmemekle birlikte, eserin temsili bir mesnevi olduğunun vurgulanması dikkat çekici bir unsur olarak öne çıkmaktadır (Köleoğlu, 2002: 66-67).

Konu ile ilgili bir başka çalışmada Olgun'un görüşünden hareketle konuya farklı bir bakış açısı kazandırıldığı görülmektedir. A. Yıldırım, makalesinde Beng'in Osmanlı Devleti'nin, Bâde'nin ise Safevî Devleti'nin toplum yapısını temsil ettiğine değinir: "Fuzûlî, *Beng ü Bâde*'de sadece Osmanlı Devleti'nin padişahı ile Safevî Devleti'nin şahını anlatmamış, bu kişilerin timsalinde Osmanlı ve Safevî toplum yapısını da irdelemiştir, diyebiliriz. Osmanlı, imparatorluk olmanın gerektirdiği doğal bir sonuç olan heterojenlik ve çok renkliliği, kurumlarıyla oturmuşluğu anlatırken; Safevî, homojen, saf, bozulmamış ve daha millî bir yapının varlığını hissettirmektedir (Yıldırım, 2004: 141)."

Yıldırım, incelemesinin devamında, bu mesnevinin akıl ve gönül arasındaki bir mücadeleyi anlattığını da belirtmektedir:

Kuru, yetişmişliğin, olgunluğun ardından sonuç olarak pasiflik, içe dönüklük ve fonksiyonunu tamamlamışlık anlamlarına gelmektedir; aynı zamanda aklın sembolüdür. Buna karşılık "yaş"lıkta tazelik, üreme, çoğalma, dışadönüklük, dinamizm vardır, aynı zamanda yaş aşkın sembolüdür. Gül, Divan şiirinde çiçeklerin padişahıdır; o çimenliğe yani şehre, medeniyete mensuptur; ancak lâle sahralı yani taşralıdır. Gül, merkezdedir, lale ise kenarda; ama daha saftır. Sağ, doğruluk, sağlamlık ve isabeti ifade ederken sol aksiliği, tersliği, düzene aykırılığı ifade etmektedir. Baş, akı, merkez olmayı, esas olmayı sembolize ederken; ayak, bu gücün en önemli uygulayıcısıdır. Aslında birbirinin zıddı gibi görünen bu değerler, dikkat edildiğinde tamamıyla bütüncü ve tamamlayıcı özellikler göstermektedir. Varlıkta görülen zıtlık, aslında bir çelişki veya kaostan öte mükemmelliği ortaya çıkaran etkidir. Eserde, akıl ile gönlün mücadelesi ve çekişmesiyle karşı karşıya gibiyiz. Duygu ön planda görünmekle birlikte, akıl hiçbir zaman ihmal edilmemektedir. Zaten eserin sonunda da uzlaşmacı bir tavrın ortaya çıkmasıyla birlikte, "sulh"a yani barışa ulaşılmaktadır (Yıldırım, 2004: 142-143, 145).

A. Budak, incelemesinde Bâde'nin çalışmaların çoğunda Şah İsmail ile özdeşleştirildiğini ancak Beng'in temsil ettiği kişi hakkında farklı görüşler bulunduğunu belirtir. Beng'in sırasıyla II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Müşâ'sa'î Hükümdarı Ali Bin Muhsin veya Özbek Hükümdarı Şeybek Han olabileceğine dair çeşitli değerlendirmelere yer verildiğine dikkat çeker. Budak, Şah İsmail ile II. Bayezid'in tarihte hiç savaşmamış olması ve Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail karşısında zafer kazanması nedeniyle, Beng'in II. Bayezid veya Yavuz Sultan Selim'i temsil ettiği yönündeki görüşlerin zayıf temellere dayandığını ileri sürer. Ayrıca, mesnevide Bâde'nin Beng'i mağlup etmesi göz önünde bulundurulduğunda, Beng'in Şah İsmail tarafından yenilgiye uğratılan Müşâ'sa'î Hükümdarı Ali Bin Muhsin'i temsil ettiği yönündeki görüşün daha isabetli bir yorum olduğunu ifade etmektedir (Budak & Kanar, 2017: 46-49).⁶

Budak, incelemesinin devamında *Beng ü Bâde*'nin toplumsal bir eser niteliği taşıdığını ve eserde homojen ve heterojen toplum yapılarının izlerine rastlandığını belirtir. Bu değerlendirmesiyle, söz konusu eser hakkında benzer bir görüş dile getiren A. Yıldırım ile paralel bir yaklaşım sergiler. Ancak Budak, Yıldırım'dan farklı olarak heterojen toplum yapısını temsil eden Beng'in Osmanlı'yı değil Müşâ'sa'î'leri anlattığını öne sürmektedir:⁷

Beng'in özü kuru ottur. Kuruluk; yetişmişlik ve olgunlaşmışlık hâlidir. Dolayısıyla pasiflik, içe dönüklük ve işlevini tamamlamışlık hâllerinin ifadesidir. Bâde ise yaştır. Yaşlık hâli, tam aksine, tazelik, üreme, çoğalma ve olgunlaşma potansiyellerini içermektedir. Dolayısıyla, dışa dönüklük, ataklık ve hareketlilik durumlarının ifadesidir. Fuzûlî'nin Bâde'ye yönelik tasvir ve tanımlamalarından; homojenlik, ateşli olmak, hareketlilik, hızlilik, mayalı olmak, değişkenlik, saflık, kendi olmak, gençlik, toyluk, kenarda olmak, kol gücüne güvenmek gibi özellikleri çıkarmak mümkündür. Beng'e dair özellikler ise, heterojenlik, sükûnet, dinginlik, mayasız olmak, durağanlık, başkalaşma, merkezde olmak, bilgelik, ihtiyarlık ve akıl gücüne güvenmek şeklinde belirginleşmektedir. Öyleyse, Beng'in temsil ettiği; heterojen ve çok renkli, bütün kurumlarıyla durmuş oturmuş bir toplum yapısıdır. Bâde'nin temsil ettiği; homojen, saf, son derece dinamik bir toplum yapısıdır. Akla hemen Safevîleri getirmektedir (Budak & Kanar, 2017: 50-51).

Budak, Beng'in zahid, Bâde'nin ise rind tipini temsil ettiğini ifade ederek daha önce A. Yıldırım tarafından dile getirilen, mesnevinin akıl ve gönül arasındaki mücadeleyi yansıttığına dair görüşü destekler ve geliştirir. Budak'a göre Beng'in cahil, uyuşuk, tembel, obur olması; boş hayallerle ve kuruntularla vakit geçirmesi ve medrese köşelerinde pasif bir yaşam sürmesi, onun akli ve zahidi temsil ettiğine dair güçlü kanıtlar sunmaktadır. Budak, Fuzûlî'nin, akıl ve gönül arasında bir denge kurmaya çalıştığını ancak bu dengeyi tam anlamıyla sağlayamadığını ifade etmektedir. Ayrıca onun analizine göre Bâde, kızılıp öfkelenmekten ziyade, gülüp geçilen bir karakter olarak kurgulanmıştır:

⁶ Tarihsel bağlamda Müşâ'sa'îlerin, Mehdilik iddiasında bulunmaları nedeniyle Şah İsmail tarafından zındıklıkla suçlanmaları ve siyasi olarak mağlup edilmeleri dikkat çekici bir olaydır. Müşâ'sa'îler, 15 ve 16. yüzyıllarda Hüzistan bölgesinde siyasi, dinî ve idari bir otorite kuran Seyyid Muhammed b. Felah ve onun halefleri için kullanılan bir isimdir. Seyyid Muhammed kendisini Mehdi ilan etmiş ve görüşlerini farklı bölgeleri ele geçirerek yaymaya çalışmıştır. Sünnileri, diğer dinlerin mensupları gibi değerlendirmiştir. Oğlu Seyyid Mevlâ Ali Vâsıt; **Hille, Nefef, Kerbelâ** ve farklı bölgeleri ele geçirerek yayılmaya ve babasının fikirlerini yaymaya çalışmıştır. Mevlâ Ali, uluhiyetin ta kendisi olduğunu ve onun ruhunun kendisine geçtiğini iddia etmiştir. Seyyid Muhammed ve halefleri Şii âlimleri himaye edip telif faaliyetlerini desteklemişlerdir. Şah İsmail, zındıklıkla itham ettiği Müşâ'sa'î hanedanı üyelerinden bazılarını öldürtmüş ve hâkim oldukları bölgeyi kendi idaresine bağlamıştır (Özgüdenli, 2006: 155-156).

⁷ Homojen toplumda bireylerin kültürel, etnik ve sosyal özelliklerinin benzer olup, genellikle tek bir dil, inanç ve yaşam tarzına sahip oldukları düşünülür. Heterojen bir toplumda ise genellikle insanlar farklı dil, din, gelenek ve yaşam biçimlerine sahiptir.

Fuzûlî, Beng ü Bâde’de, Doğu edebiyatlarının bu iki başat tipini karşı karşıya getirirken ortada durmaya gayret etmiştir. Bir yerde akıl ile gönül arasında geçen bu çetin mücadelede Fuzûlî, kendince hassas ve ince bir denge kurmaya çalışmıştır. Ancak, bunu tam olarak başardığını söylemek güçtür. Çünkü, hikâyenin merkezine Bâde’yi yerleştirmiştir. Yani, anlatımı bu ana karakterin yanından ve çok zaman onun bakış açısından yapmıştır. Bâde, yaramaz bir çocuk gibidir. Henüz liderlik vasıfları tam oturmamıştır, ama kendisine olağanüstü bir güveni vardır, gençliğinin verdiği enerji ve toylukla, her şeyi kaba kuvvetle çözebileceğini zannetmektedir. Bu özellikleriyle Bâde, kızılıp öfkelenilen değil, ancak gülüp geçilen bir karakter kişiliğindedir. Ancak, Fuzûlî’nin, genç Bâde’nin yanı başından, onun ve sakinin ağzından; Beng’in temsil ettiği “zahid” tipine, “zahidler”e ve kurumlarına yönelik eleştirileriye, son derece sert, ciddi ve ağırdır. Bâde sembolüyle “rind”in anlatıldığı yerlerde dudaklarda beliren tebessüm, sıra Beng’in sembolize ettiği “zahid”e geldiğinde bir anda donup kalmaktadır. Sufiler gibi yeşil giyinen, ‘pîrimiz Hızır’dır deyip dua ve tekbiri ağızlarından düşürmeyen, iyi sohbet edip büyük laflar savururken kurnazlığı da hiç elden bırakmayan bu tipler, son derece cahil, uyuşuk, tembel ve oburdurlar. Hayaller içinde yaşamakta ve medrese köşelerinde pineklemektedirler. Daha çarpıcısı; bütün düşüncelerinin ve tasavvurlarının baştanbaşa bâtıl olmasıdır. Kuruntu binasının esası da insanların içindeki şeytan da onlardır. Öyle ki, gecelerini gündüzlerini türlü kötülükler etmekle ve oğlanlar peşinde koşmakla geçirmektedirler (Budak & Kanar, 2017: 62).

Budak’ın incelemesinde Bâde’nin rind ve Beng’in zahid tipini temsil ettiği yönündeki görüşün, diğer görüşlerden daha isbatlı olduğu belirtilmekte ve mesnevideki “Der Hikâyet-i Beng Mîgûyed” ve “Der Sıfat-ı Cüvân-ı Zahit Taleb” başlıklı bölümler bu konuda delil olarak öne sürülmektedir:

Basra da gönlü aydın bir mürid vardır. Esrara meyletmiş, gece gündüz içmekte, hayalden hayale dolaşmaktadır. Hâliyle çevresiyle ilişkileri kopmuştur. Piri, müridindeki bu değişiklikleri fark etmiş ve onu esrarın zevkiyle daldığı hoş hayaller dünyasında bırakmıştır. Artık derslerine ve sohbetlerine esrarkeş müridini çağırılmamaktadır. Mürid buna çok içerler ve şeyhinin yanına gidip “ben suç ve günah işledim de mi beni bu haktan mahrum bıraktın?” diye sorar. Olgun şeyh müridine şu cevabı verir: “Bana hiç sitem etme. Sen artık esrar ile dost olmuş, onun zevkiyle nice sırları keşfetmişsin. Öyle ki gökyüzü kasrına kement atmışsın. (...) Müridim kâmil beng sayesinde sen de devrin en olgun kişisi olmuşsun. (...)” Şu hâlde, Beng ü Bâde’yi, toplumdaki zahid ve rind tiplerinin sembolik olarak anlatıldığı bir metin olarak okumak daha uygun ve isabetli olacaktır. Esasen Fuzûlî de maksadının bu olduğunu eserinin “Der Sıfat-ı Cüvân-ı Zahit Taleb” başlıklı bölümünde apaçık ihsas ettirmiştir. Bu bölümde, Beng ile Bâde’nin temsil ettikleri değerler doğrudan bir şekilde, yani Rind ve Zahid adlarıyla metne girmişler ve mukayese edilmişlerdir (Budak & Kanar, 2017: 57, 60-61).

Budak, incelemesinin devamında Fuzûlî’nin eserinde şarap ve esrar gibi dinen haram kabul edilen unsurları ele almasından dolayı pişmanlık duyduğunu ifade eder. İncelemede, “Fuzûlî” lakabını taşıyan bir şairin bu türden hatalara düşmesinin doğal olduğu da belirtilir. Ayrıca Fuzûlî’nin, aklı ile duyguları arasında kalarak tasavvufi geleneği sorguladığı, dolayısıyla tasavvuf ile şariat arasında bir ikilem yaşadığı vurgulanır. Şair, bu içsel çatışmanın bir sonucu olarak mesnevinin sonunda tövbe etmiş ve Allah’tan bağışlanma dilemiştir:

Ne var ki, aldığı bu tavır; esrarın karşısına geçip şarabın yanında yer tutmuş bulunmak, Fuzûlî’yi dinî açıdan büyük bir açmaza sokmuş görünmektedir. Tam bir ikilemde gibidir. Meseleye şariat penceresinden baktığında, durduğu yer durması gereken yer değildir sanki. Esrar hakkında açık bir hüküm yokken, şarap, Kur’an-ı Kerim’de bizzat ismi anılarak kesin bir dille yasaklanmış bir içkidir. (...) O kadar ki, eserini, yaşadığı bu tereddütleri aşîkâr ederek tamamlamıştır. (...) Fakat, bunda çok da şaşılacak bir durum yoktur. Kendisine, seçe seçe Fuzûlî lakabını seçmiş birinden elbette böyle ‘edepsizlikler’ beklenecidir. Hem bilge bir şairin aklı ve duyguları arasında kalmışlığını, hem de belli belirsiz de olsa tasavvufi geleneği sorguladığını ortaya koymaktadır. Fuzûlî, anlatıcı karakter olarak kendisini de dâhil ettiği Beng ü Bâde’de aklıyla duyguları arasında nasıl gidip geldiğini samimi bir

üslûpla dile getirmiştir. Bir yanı tasavvufi geleneklerin izini sürerken diğer yanının nasıl şer'î çizgide çakılıp kaldığını ve bu iç çatışmayla birlikte yaşadığı tereddütleri ve pişmanlıkları da çok uzun sayılamayacak eserine sığdırmıştır (Budak & Kanar, 2017: 63-68).

Beng ü Bâde üzerine farklı bir görüş öne sürmemekle birlikte bu mesnevi hakkında yapılan çalışmaları derli toplu izah etmesi bakımından A. Yıldız'ın çalışması dikkate değerdir.⁸

Bu konuya ilişkin kapsamlı çalışmalardan bir diğeri ise Ö. Zülfe'ye aittir. Zülfe'nin, mesnevideki kahramanların genel görünümü hakkında sunduğu bazı bilgiler, eserin doğru bir şekilde anlaşılmasında önemli bir kaynak teşkil etmektedir: "Fuzûlî, Beng'i ve Bâde'yi insanın aklına ve duygularına hâkim olmaları bakımından birer hükümdar olarak tasvir etmiştir. İkisinin de belirgin vasfı, insanı meşru dairede aklı devre dışı bırakarak zevk ve keyif yoluyla tutkular üzerinde hâkimiyet kurmalarıdır. Fuzûlî aslında, birbirine yaşça ve maiyetçe denk iki şahsiyeti karşılaştırma yolunu seçmekle şarap ve esrarın insan üzerindeki tesirlerini dengeli bir üslupla göstermeye çalışmıştır (Zülfe, 2018: 15-16, 18)."

Söz konusu incelemede ele alınan bir diğer önemli nokta, mesnevinin siyasi bir temsil olarak değerlendirilebilmesi için yeterli delilin bulunmadığına dair görüştür: "Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere Beng'in II. Bayezid Han'ı, Bâde'nin Şah İsmail'i temsil ettiği iddiası, hem tarihî hakikatler hem de metindeki veriler bakımından sağlam bir zemine oturmamaktadır (Zülfe, 2018: 18)."

Zülfe, mesnevinin tasavvufi bir temsil olduğu ve eserin rind ile zahid arasındaki mücadeleyi anlattığı yönündeki görüşlere de mesafelidir ve eserde bu fikirleri destekleyecek sağlam kanıtların olmadığını belirtmektedir (Zülfe, 2018: 19).

Zülfe, çalışmasının nihayetinde *Beng ü Bâde*'yi şarap ve esrarın münazara yoluyla karşılaştırıldığı bir eser olarak yorumlamaktadır: "Keyif verici maddelerin münazara usulüyle karşılaştırılması Doğu edebiyatında gelenektir. Fuzûlî' de geleneğe uymuş ve bir kalem tecrübesi olmak üzere esrar ve şarabı karşılaştırma yoluna gitmiştir (Zülfe, 2018: 20)."

Özetle, yapılan bazı incelemelerde *Beng ü Bâde*'nin siyasi bir temsil olduğu savunulurken, diğer bazı çalışmalar bu düşüncenin zayıf temellere dayandığını ileri sürmüştür. Eserin rind-zahid (gönül-akıl) ve ruh-beden ikililerini temsil ettiği yönünde çeşitli yorumlar bulunmaktadır. Ayrıca bir çalışmada, eserde keyif verici maddelerin münazara edildiği ifade edilmektedir. *Beng ü Bâde*'nin tasavvufi ve temsili bir eser olduğu konularında ise incelemeler arasında bir fikir birliği olmadığı gözlemlenmektedir.

Bu görüşlerin isabetli olup olmadığını değerlendirebilmek için eser boyunca kahramanlara atfedilen tüm vasıfların bütüncül bir yaklaşımla ele alınması ve eserin yazılış amacının analiz edilmesi gerekmektedir. Bu sayede makalenin esas konusu olan sosyal eleştirilerin de doğru ve kapsamlı bir şekilde tespiti mümkün hâle gelecektir.

⁸ Ayrıntılı bilgi için "https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/beng-u-bade-fuzuli internet" adresine müracaat edilebilir.

Beng ve Bâde Adlı Kahramanların Temsil Ettiği Değerler

*Beng ü Bâde'de Kahramanların Tasviri*⁹

Bâde'nin Tasviri

Yazarın diliyle Bâde: Bâde; mesnevide marifetin, ilahi aşkın, şiir ilhamının, neşenin kaynağı; zihin açıcı, lale ve nergise benzeyen¹⁰, Kevser suyu gibi, yüzü ve huyu güzel, Cem'in soyundan, Türk, güçlü kuvvetli, iyi savaşçı, cana can katan, ruh bağışlayan, kibirli, kendini beğenen bir tip olarak tasvir edilmiştir.

Mesnevide Bâde'nin herkesten üstün olduğunu ve herkesin kendi hizmetine layık olduğunu söylemesi (kibirli olup kendini beğenmesi) Fuzûlî tarafından hoş karşılanmamış; o bölümde Bâde'nin söylediği sözler riya, hile olarak tanımlanmıştır. Eserin sonunda Bâde'nin hatasını anlayıp bu iddiadan vazgeçtiği görülmektedir.

Beng'in diliyle Bâde: Bâde; mesnevide hayasız, iyi hâli bozan (padişahı köleye, erdemliyi divaneye, iyiyi hastaya çeviren), cehennemlik, fitne sebebi, zinacı, oğlan, şeriatın uzak olan ve uzaklaştıran, dinden çıkmış, Şeyh-i San'an'ın dinini terk etmesine neden olan, Salih'in devesine zarar getiren, ona tabi olan çeşitli sıkıntılara sokan, mecazi aşka sebebiyet veren bir tip olarak tasvir edilmiştir.¹¹

Beng'in meclisinin diliyle Bâde: Bâde "gönle canlılık veren" şeklinde nitelenmiştir.

Bâde'nin kendini tanıtmayı: Bâde; kişiye kendisini ayna gibi gösteren, yolu aşk olan; genç, saf, temiz, hilm ve vakar sahibi, güzel sese düşkün, binasının temeli sağlam olanı kâmil hâle getiren ve olmayanı ise yıkıp harap eden, bütün dinlerce ve Peygamberlerce makbul ve muteber olan, irfan sahibi, âşık ve maşukun kabiliyetlerini geliştiren, âşık ve maşuka vuslatı tattıran, akıllı, âlim, bâtin ilmine vâkıf, meyhane denilen mektebinde müderrislere sürekli *Şerh-i Tecrîd* okutan, her derde deva, rind, dostluğu eşsiz ve düşmanlığı kahredici, kişiyi doğruyu ve yanlış görecektir izan ve akla eriştiren, yoksulları padişah yapan, hükmü herkese geçen, bütün güzelliklerin kaynağı, yolu aşk olan, Kevser suyu gibi olan, asmanın torunu, sultanların nedimi, mutluluk kaynağı şeklinde tasvir etmiştir.

Beng'in Tasviri

Yazarın diliyle Beng: Beng; mesnevide kafasız (aklını kullanamayan, kıt akıllı), işi ağırdan alan, uyuşuk, kalın kafalı, marifetsiz, iyi işler yapan, güzel huylu, irşat edici, sırlara vâkıf ve onları öğretici, sâde, pehlivan gibi güçlü kuvvetli, iyi savaşçı, hiddetli bir tip olarak tasvir edilmiştir.

Bâde'nin diliyle Beng: Beng; mesnevide fesürde-mizâc (idraksiz, izansız), zinacı, uğursuz, şeytan gibi vesvese veren, boş hayaller kuran, ahlaksız, oğlan, fesat çıkaran, tembel, uyuşuk, şekli ve kıyafeti kötü; felaket, hastalık ve uğursuzlukların sebebi, çok yiyen, yeşil giyinen, hikmet dışı hareket eden, iyiyi kötüyü ayırt etmeye engel olan, sarhoş, Bâde'den daha sarhoş, kalın kafalı, kafasız, akli paslı (Hayali-gerçeği, doğruyu-yanlış ayırt edemiyor.), kendini gülünç hâllere sokan bir tip olarak tasvir edilmiştir.

Beng'in kendini tanıtmayı: Beng; kendisini sert tabiatlı, temiz yürekli, tüm ilimlere vâkıf, en büyük şeyh ve müderris, sırlara vâkıf, yaşlı, Hızır'a benzer, medrese köşelerini makam edinmiş, ilim erbabının

⁹ *Beng ü Bâde* adlı mesnevi, Beng ve Bâde'nin vasıflarının anlatıldığı beyitlerden oluşmaktadır. Bu vasıfları beyitler üzerinden tek tek incelemek, eserin neredeyse tamamının burada aktarılmasını gerektireceğinden, söz konusu vasıflar ilgili başlık altında kısaca sıralanmıştır. Bu vasıfların, eserin yazılış sebebiyle ilişkisinin ele alındığı bölümde örnek beyitler gösterilmiştir.

¹⁰ Fuzûlî'nin Bâde'yi nergis ve lâleye benzetmesi önemlidir. Nergis klasik şiirde sarhoş, âşık, hasta kişi olarak işlenir. Lâlenin ise Allah lafzını oluşturan harfleri bünyesinde taşıması ve ebced değerinin Allah lafzı ile aynı olması sebebiyle tevhit inancının sembolü olarak kullanılması söz konusudur (Açıl, 2015: 13, 16).

¹¹ Mesnevinin 16 ve 26. başlıklarında yer alan hikâyelerin özü, Bâde'nin kişiyi mecazi aşka sevk etmesidir.

saygı duyduğu, makam sahiplerinin yakınlığını arzu etmeyen; fakirlere, zora düşmüş kalender meşreplilere, müflislere yardım eden; kötülüğe iyilikle cevap veren, sığınağı aşk olan, gam çekmeyen, gam gideren, kapısı herkese açık olan, ağzı bozuk olan, Bâde kadar coşkulu olmayan ancak ondan daha imanlı olan, ârif, halk tarafından kınanan, zamanın kutbu olan, boş kuruntu ve hayallerle kişiyi derdinden kurtaran, boş hayaller içerisinde yaşayan, kâmil olan, irfan ehlinin piri şeklinde tanıtılmıştır.

Sâkî'nin diliyle Beng: Beng; yeşil giyimli, sufi görünümlü, dış görünümü güzel, sırlara vâkıf, iyi huylu, sohbeti gönül açıcı, "Âlemde her ne var ise benimdir." diyerek benlik iddiasında bulunan bir kişi olarak nitelenmiştir.

Diğer Kahramanlar ve Tasvirleri

Bâde'nin meclis ehli ve vasıfları: 'Arak ('Arak; tedbirli, temkinli, ağır başlıdır.), Bûze (Bûze; hilekâr, nankör, çirkin yüzlü, liyakatsiz, yalancı, dönektir.) ve Nebiz (Nebiz; hiddetli, temkinlidir).

Beng'in meclis ehli ve vasıfları: Has, zarif, pak ve şerif kimselerden oluşan bir meclis. Üyeleri hakkında mesnevide şu bilgiler geçmektedir: Bers (Bers; ilim sahibi, tedbirli, savaştan yana olmayandır.), Macun (Macun; ilim sahibi, savaştan yana olmayan, iyi huylu, güzel konuşma yeteneği olan, irfan sahibidir.), Afyon (Afyon, ilim sahibidir.) ve Müferrih (Müferrih, ilim sahibidir.).

Diğer kahramanlar ve vasıfları: Sâkî (Sâkî; sır tutmaz biri, çenesi düşüktür.), Nukl (Nukl; arabulucu, hizmetkârdır.), Meviz (Meviz; tedbirli, temiz huylu, hem Bâde'ye hem Beng'e dosttur.) ve Kebâb.

Beng ü Bâde'nin Yazılış Sebebi

Beng ü Bâde'nin doğrudan bir sebep-i telif bölümü bulunmamakla birlikte, mesnevinin bazı beyitlerinde şairin eseri kaleme alma amacına dair ipuçları yer almaktadır. Bu başlık altında, söz konusu beyitler merkeze alınarak eserin yazılış gerekçesi üzerinde durulmuştur.

Fuzûlî, eserine Allah'a seslenerek giriş yapar. Allah'ın dünyadaki insanlara aşk kadehini sunduğunu ve bu kadehten içenin, hayrete ve dehşete düştüğünü ifade eder.¹² İlk dört beyitte ve Allah'a münacatında Fuzûlî, mey kelimesini "ilahi aşk" anlamında kullanır. Bu bölüme göre mey; insanın gönlüne marifet, ferahlık verir ve insanı sarhoş eder. Bu sarhoşluk, insanların Allah'ın sıfatlarını görüp onu anlamakta aciz kalmaları ve Allah'a hayran olmalarının sembolüdür.¹³

Mey-i 'ışkunda âferîniş mest
Bezm-i 'ışkunda cümle bâdeperest¹⁴

(Yaratılmışlar, senin aşkının şarabıyla sarhoştur ve aşk meclisinde hepsi şarap düşkünüdür.)

Mesnevinin ilk bölümünde şair "Bâde'nin ilahi aşkı temsil ettiğini ima ederek mesnevideki tüm olay/durum ve kahramanların tasavvufi bir anlam taşıdığına işaret etmiş olur.

Mesnevinin ikinci başlığı (Ârzû Kerden-i Tarîk-i Sevâb), Fuzûlî'nin *Beng ü Bâde'*yi niçin yazdığını açıkladığı bölümdür. Bu bölümde şair, Allah'tan birinci bölümde bahsettiği ilahi aşkın sunulduğu kadehten içmeyi diler. Bu kadeh ile marifete erişmek istediğini ve marifet ile ilahi sırları açıklayan bir eser ortaya koymak istediğini beyan eder. İlk yedi beyitte şairin "bâde" kelimesini "ilahi aşk/sır" anlamında kullanması, edebî gelenek çerçevesinde yorumlanabilir. Ancak şairin, bu kadehten içerek ilahi sırları ve

¹² Bkz. 1-4. beyitler

¹³ Bkz. 1-7. beyitler

¹⁴ *Beng ü Bâde*/7. beyit

marifeti dile getiren bir eser kaleme almak istediğini açıkça ifade etmesi, “bâde” kelimesinin eserde tasavvufi bir anlam taşıdığını kabul etmeyi zorunlu hâle getirmektedir. Bu bağlamda “bâde”, dünyevi bir içkiden ziyade, manevi vecd ve ilahi aşkın sembolü olarak yorumlanmalıdır. Şair, öyle bir kadeh içmek ister ki bu kadeh onun **aklını** tamamen götürmemeli ve şairi **ibadetten** geri koymamalıdır. Çünkü bunun tersi bir yol, Peygamber’in şeriatı ile uyuşmaz. Şair, kendisini şeriattan uzaklaştıran bir mestlik istemez:¹⁵

Bezm-i 'ışk içre sun mana bir câm
Lîk câmî ki naksum ide temâm

(Ey Allah'ım, bana aşk meclisi içinde öyle bir kadeh sun ki bu kadeh, bütün eksikliklerimi tamam eylesin!)

Kılam âsâr-ı ma'rifet ızhâr
Ola miftâh-ı mahzen-i esrâr

(Verdiğin bu kadehin tesiriyle marifeti açıklayan bir eser yazayım ve bu eser, sırlar mahzeninin anahtarı olsun.)

Ne şerâbı ki 'aklı zâyil ide
Tâ'atünden könlümi gâfil ide

(Ayrıca verdiğin şarap ne aklımı yok etsin ne de gönlümü ibadetten gafil etsin.)

Ola mutlak fesâd-ı dîn sebebi
Tapa andan zevâl şer'i Nebî¹⁶

(Bunun aksi mutlaka dinin bozulması, Peygamber'in yolunun yok olmasıdır.)

Şair, önce Bâde'nin, ilahi aşkı temsil ettiğini belirtmiştir. Daha sonra Allah'tan ilahi aşkın sunulduğu kadehten içmeyi dilemiştir. Burada şairin, ilahi sırları anlatan bir eser yazmak istediğini belirtmesi, mesnevinin Bâde üzerinden verilecek mesaj üzerine inşa edileceğini gösterir. Şair, Allah'tan ilahi aşkı isterken önemli bir noktaya dikkat çekmiştir: Fuzûlî, Allah aşkı ile akı ve şeriatı terk etmekten korkar ve bundan Allah'a sığınır. Şairin peş peşe sıraladığı bu dört bilgi, Beng'in neyi simgelediğini ve eserin yazılış amacını okura sezdirenen ipucu niteliği taşır. Beng, ilahi aşktan nasiplenmiş ancak bu aşk ile akıl-şeriat çizgisinden sapmış kişi ve grupların temsilidir. Şairin, eseri yazış amacı ise Bâde tipi üzerinden insanlara doğru yolu göstermektir.

Bu düşüncelerimizi eserin bitiş bölümünde yer alan bazı beyitler de desteklemektedir. Şair, kırkinci başlıkta (Taleb-i Mağfiret Zi Rabb-i Gafûr) kendisine konuşma yetisinin Allah'ın kudretini anlatmak için verildiğini, Bâde'nin vasıflarını anlatmak amacıyla eser kaleme aldığını ancak uzun uzun Beng'i anlattığını ifade eder ve “Allah Allah, bu tamamen isyandır, küfürdür, nankörlüktür!”¹⁷ şeklinde Allah'tan af diler. Beng, akıl ve şeriat çizgisinden uzaklaşan sâlikleri temsil ettiğinden dolayı bu kahramanı uzun uzadıya tarif etmeyi Fuzûlî, hatalı bir davranış olarak görmekte ve Allah'a tövbe etmektedir:

Nezr-i evsâf-ı mey kılup 'amdâ
Beng vafında eyledüm gûyâ¹⁸

(Meyin vasıflarını adak kılıp kasıtlı bengin vasıflarını anlattım.)

¹⁵ Bkz. 8-13. beyitler

¹⁶ Beng ü Bâde /10-13. beyitler

¹⁷ Bkz. 422-427. beyitler

¹⁸ Beng ü Bâde /425. beyit

Şaire göre içinde mey olmayan kadeh (ilahi aşktan nasipsiz gönül) ve başı bulunmayan beden (akıl ve şariat yolunu terk eden kişi), mutsuz olmaya mahkumdur. Aşağıdaki beyit de eserin yazılış sebebini ima etmesi bakımından kıymetlidir:

Câm tek telh-kâm olub ebedâ
Beng tek tenden ola başı cüdâ¹⁹

[ebedî olarak (içinde şarap olmayan) kadeh gibi kederli olma ve bengî gibi de başın, teninden ayrı olmasın.]

Kahramanlara Yüklenen Vasıflar ile Eserin Yazılış Sebebi Arasındaki İlişki

Bâde'nin, yukarıda izah edildiği üzere, yazarın dilinden ilahi aşkın mesti olarak tarif edildiği görülmektedir. Bâde'nin ilahi aşka erişmiş, kâmil insan profiline ters düşen tek özelliği benlik davası güderek "En üstün benim!" demesi ve mesnevinin girişinde kibre kapılmasıdır. Ancak mesnevinin sonunda Beng'e neredeyse yenilen ve hatasını anlayan Bâde; Allah'a tövbe eder, çok öfkelenildiği Beng ve Bûze'yi affeder. Böylece kendisine yüklenen misyonu tam olarak yansıtmış olur.

Beng'in dilinden Bâde'ye atfedilen tüm nitelemelerin özü ise şudur: Bâde, kişiye aşk şerbetinden içirir, Kevser suyu gibi ölümsüzlük verir (kişiyi Allah'a eriştirir) ancak ilahi aşkın ilk mertebesi mecazi sevgidir. Mecazi sevgiye düşenin ise iyi hâli bozulur. (İyiye hasta ve divane olur, padişahsa sevdiğinin kölesi olur, tüm düşüncesi sevgili olduğu için ibadetten uzak düşer.) Hatta mecazi aşk basamağından geçemeyip ona takılanın durumu daha fenadır. Bu nedenle Beng, Bâde'yi fitne çıkarıcı, sıkıntı verici, cehennemlik, dinden çıkmış ve doğru yoldan uzaklaştıran bir kişi olarak niteler. Bâde, Beng'in saydığı bu vasıfları "âşık ve maşukun kabiliyetlerini geliştiren, binasının temeli sağlam olanı kâmil hâle getiren ve olmayanı ise yıkıp harap eden, dostluğu eşsiz ancak düşmanlığı kahredici" şeklinde kendisi de kabul etmektedir.

Aşağıda, Bâde'nin mesnevide kendisini tarif ettiği beyitlerden bir kısmı yer almaktadır. Bu beyitlerde Bâde'nin kişiye ilahi aşk neşvesi verdiği, kalbi incelttiğinden bahsedilmektedir:

Âdeme secde kılmayub şeytân
Tapduğında gurûrile 'isyân

[(Bâde, şöyle dedi:) "Şeytan, Âdem'e secde etmeyip gururlanarak isyan ettiğinde]

Menden olsaydı neş'esi bir dem
Min kez eylerdi secde-yi Âdem

(eğer içinde sadece bir an için benden bir neşe belirseydi Âdem'e bin kez secde ederdi.)

Rikkat-efzâ-yı 'âşık-ı zârem
Çihre-efrûz-i hüsn-i dildârem²⁰

(İnleyen âşığın kalp inceliğini artırırım, sevgilinin çehresinin güzelliğini artırırım.)

Fuzûlî, aşağıdaki beyitlerinde Bâde'nin, kişiyi sevgiliye ulaştıran bir aracı olduğunu ancak aynı zamanda taşınması zor bir yük olduğunu dile getirmektedir:

Nazar-ı 'âşık u ruh-i mahbûb
Biri tâlibdür u biri matlûb

(Âşığın bakışı ile sevgilinin yüzü, bunlardan biri talep eden, diğeri talep edilendir.)

¹⁹ Beng ü Bâde/39. beyit

²⁰ Beng ü Bâde/179-181. beyitler

Hicrilen müşkil anlara hâl
Men birahtum araya tarh-ı visâl

(Ayrılık, bunlar için zordur; ben onlara vuslat yeri koydum.)

Gerçi düşmenliğümde fitnem çoh
Dostlukda dahi misâlüm yoh²¹

(Gerçi düşmanlığımda fitnem çoktur ancak dostluğumun eşi benzeri yoktur.)

Aşağıdaki beyitlerde Bâde'nin akıl ve ilim sahibi olduğu, gizli sırları öğrettiği, müderrisleri irşad ettiği, gönül pasını sildiği ifade edilmektedir:

Bir hiredmend 'âlimem mâhir
Bâtın ahvalin eylerem zahir

(Ben akıllı bir âlimim, gizli sırları âşikâr ederim.)

Mekteb-i meykedemde şâm u seher
Şerh-i Tecrîd ohur müderrisler

(Meyhane denilen mektebimde sabah akşam müderrisler *Şerh-i Tecrîd*²² adlı eseri okurlar.)

Her ne derd olsa men devâ virürem
Tab' gözgüsine cilâ virürem²³

(Ben, tüm dertlerin devasıyım, insanın tabiat aynasına cila veririm.)

Bâde'nin aşağıda verilen vasıfları, yine ilahi aşkı temsil ettiği yönündeki görüşü destekler niteliktedir. Bu bölümde Bâde, herkes tarafından saygı gören bir değer olarak tasvir edilir. Beyitlerde, ilahi aşkın cazibesi karşısında nice padişahın köle gibi ona boyun eğdiği, nice kölenin ise bu aşk sayesinde itibar kazanarak sultan mertebesine eriştiği ifade edilir:

Pâdişehlerni istesem âsân
Kıluram gedâ ile yeksân

(Eğer istersem padişahları kolayca kullar ile bir ederim.)

Ver gedâlarını istesem fi'l-hâl
Kıluram pâdişâh-ı bî-zer ü mâl

[Eğer istersem bir anda kulları altını, parası olmayan padişahlara çeviririm (Onları gönüllerin sultanı yaparım.)]

Her kim olsa ayağuma baş urur
Men gelince kamu ayağa durur²⁴

(Her kim olsa bana başvurur ve ben gelince ayakta durur.)

²¹ Beng ü Bâde/182-184. beyitler

²² Nasiruddin Tûsî'nin *Tecridü'l-itikâd* adlı eseri, Osmanlı kelâm litaretürünün kaynak metinlerinden biridir. Felsefi kelâm alanındaki ilk eserlerden biri kabul edilen *Tecrîd*, nispeten muhtasar bir metin olarak telif edilmiştir. Bu nedenle açıklanmaya muhtaç özet bir metindir ve üzerine çok sayıda şerh/haşiye yazılmıştır. Sünni ve Şii medreselerinde bu esere yazılan şerhler asırlar boyunca okutulmuştur (Tekin, 2018: 209).

²³ Beng ü Bâde/185-186, 187

²⁴ Beng ü Bâde/188-190

Beng'in Bâde'ye hitaben kullandığı "oğlancı ve hayasız" tabirleri ise sadece hakaret amaçlı kullanılmış olup aynı hakaretleri Bâde'nin de Beng'e yaptığı görülmektedir.

Beng'in meclis ehlinde olan Berş'in ve Macun'un da Bâde'yi övdüğü beyitler²⁵, Beng meclisinin dahi Bâde'nin üstünlüğünü kabul ettiğini gösterir ve bu beyitlerde yer alan vasıflar, yine Bâde'nin ilahi aşk kadehinden içen kişileri temsil ettiği görüşünü desteklemektedir.

Beng, sırlara vâkıftır ve insanları irşat edecek kadar yüksek bir ilim öğrenmiştir. Mesnevinin 15. başlığında yer alan hikâye, Beng'i tanımada oldukça mühimdir. Fuzûlî, bu hikâyeye "Esrarın Sıfatları Hakkında Kıssadır" başlığını vermiştir. Bu hikâyede Beng'in sarhoş olduğu, onun sarhoşluğunun Bâde'nin sarhoşluğundan daha fazla olduğu, bu sarhoşluk sebebiyle aklını kullanamaz hâle gelip hayali ve gerçeği ayırt edemediği, gülünç hâllere düştüğü anlatılmaktadır. Hatta bir beyitte sarhoşluğun etkisiyle başına zarar verdiği dile getirilerek Beng'in (ve Beng'in temsil ettiği zümrenin) başının tehlikede olduğu ima edilmiştir.

Söz konusu hikâyede sürekli mey içen ve bu sebepten sarhoş olan (ilahi aşk makamında bulunan) bir kişinin, içki bulamadığı bir gün beng alışı anlatılmaktadır. Hikâyenin başında hem Bâde'nin hem de Beng'in sarhoş olduğunun vurgulanması önemlidir. Şarap içen kimse, bengi alır almaz aklını kaybeder:

Var idi Isfahân'da bir mey-keş
Beng-mânend muttasıl serheş

(İsfahan şehrinde mey içici biri vardı ve o, Beng gibi sürekli sarhoştı.)

Bir 'aceb kasrda dutub menzil
Meye olmuşıdi rûz u şeb mâyl

(Tuhaf bir sarayı mesken edinmiş, orada gece gündüz mey içerdi.)

Bir gün ol rind meclisinde şerâb
Oldı mânend-i kîmyâ nâ-yâb

(Bir gün rind meclisi mahiyetindeki sarayında şarap kalmamıştı. Şarap, kimya gibi bulunmuyordu.)

Hâsıl oldu ana sudâ'-ı humâr
Yidi def'ine zerreî esrâr

(Şaraptan sonra gelen baş ağrısı tuttu, o ağrıyı gidermek için şarap bulamadığından zerre miktar esrar yedi.)

Eser-i beng idüb hüçûm temâm
Tapdı mir'ât-ı 'aklı jeng-i zalâm²⁶

[Beng, etkisini tümüyle gösterdi ve akıl aynası karanlığın pasını buldu. (Aklını kullanamaz oldu.)]

Bengin etkisiyle akıllı karışan kişi, dışarıya baktığında ayın suya yansımasını görür ve her yeri sel basmış zanneder. Yüzerek kurtulmak ümidi ile kendisini boşluğa bırakır ancak kafasını taşa vurur. Şair, hikâyesini bâde sarhoşluğunun, beng sarhoşluğundan daha makbul olduğunu bildirerek bitirir:

²⁵ Berş, eserde "Bâde; gönle canlılık verir, insanların çoğu onun yolunu izler." demektedir. Macun ise Beng'e "Bâde seni yanına çağırırsa gitmelisin." demektedir.

²⁶ Beng ü Bâde/149-153

Şeb idi lîk mâh-ı şeb-efrûz
Kılmışidi cihânı gayret-i rûz

(Vakit, gece idi ancak ayın aydınlığı ortalığı gündüze çevirmişti.)

Reng-i meh tapalı numûne-yi âb
Kasr ol âb içinde şekl-i habâb

(Ay, suya aksedince saray, o su içinde su kabarcığı gibi oldu.)

Kasrdan rind dışra kıldı nigâh
Su göründi gözine pertev-i mâh

(O rind, saraydan dışarı baktı ve suya ay yansıdığı için su, gözüne ay gibi göründü.)

Didi eyvây oldu iş müşkil
Seyl dutmuş cihânı men gâfil

(Dedi ki “Eyvah, durum kötü, cihanı sel kaplamış ve benim bundan haberim yok.)

Suya çârem budur, özüm bıraham
Dolmadan kasr bir kenâre çıham

(Tek çarem, suya kendimi bırakmak ve saray, su ile dolmadan kıyıya çıkmak.)

Özümi kurtaram sibâhat ilen
Bir kenâre çıham ferâgat ilen

(Yüzerek kendimi kurtarayım, sarayı terk edip kenara çıkayım.”)

Ele bir tahta pâresin aldı
Yere mehtâb tek özin saldı

(Eline bir tahta parçası alıp ay ışığı gibi kendini yere bıraktı.)

Let görüb başı ferş daşından
Darbilen bengi uçdı başından

(Başı, döşeme taşından zarar gördü ve o çarpmayla bengi başından uçtu.)

Derd-i ser buldı vü geldi hükemâ
Didiler derdine şerâbı devâ²⁷

(Başı ağrıdığı için hekimler geldi ve senin derdine “şarap” devadır, dediler.)

Görüldüğü üzere Beng, eserin yazılış sebebi ile uyumlu olarak sarhoştur yani ilahi aşk makamındadır. Ancak bu aşk, onun aklını devreden çıkarmıştır. Artık hayal ve gerçek olanı birbirinden ayırt edemeyecek kadar sırlar denizinde kaybolmuştur.

Bâde’nin özellikleri arasında yer alan “tüm dinlerce makbul ve muteber olması; temeli sağlam olanlar için kâmil bir insan olma yolunu açması, olmayanlar için ise bedbahtlığa sebebiyet vermesi; âşığının rikkatini ve maşuğun güzelliğini artırması” gibi sıfatlar²⁸, Bâde’nin müşahhas bir varlığı temsil etmek yerine soyut bir kavramın sembolü olarak kullanıldığını gösterir. Kısaca Bâde, kendisinde istidat bulunan

²⁷ Beng ü Bâde/154-163

²⁸ Bkz. 172-177, 181. beyitler

kimseyi olgunlaştırmaktadır. Kendisinde aşk istidadı olmayan kişiler için bedbahtlık sebebidir. Yine aynı şekilde mesnevîde geçen “Şeytan benden -Bâde’den- bir neşe alsaydı Âdem’e bin kez secde ederdi.”²⁹ ifadesi yine Bâde’nin soyut bir kavram için kullanıldığını ve ilahi aşkı temsil ettiğini daha net gösterir. Bunun gibi Bâde ve Beng’e mesnevîde yüklenen tüm sıfatlar, onların soyut bir kavram/ durumun sembolü olduğunu göstermektedir.

***Beng ü Bâde’nin Sosyal Eleştiri Bağlamında Değerlendirilmesi ve Eser Hakkında Birkaç Not*³⁰**

Mesnevinin giriş ve bitiş bölümleri ile kahramanların vasıfları incelendiğinde, eserde Beng ve Bâde’nin ilahi aşkın mestleri oldukları anlaşılır. Her ikisi de ilim sahibi ve sarhoştur. Ancak Bâde, akıl ve gönül dengesini koruyan, uyum ve itidal içinde ideal insan profilini yansıtır. İlahi aşk şerbetini içmiş olsa da akıl-şariat sınırlarını aşmaz ve Fuzûlî, mesnevisinde Bâde’nin tarafını tutar. Beng ise aşkın coşkusuyla aklını tamamen yitiren ve şariat çizgisinden çıkan bir âşıktır. Fuzûlî’nin Beng’i kimi beyitlerde yüceltip kimi beyitlerde eleştirmesi de bu karşıtlıktan kaynaklanır.

Bu eser, bizim çıkarımlarımıza göre temsil ettiği değerlerle bütün olarak sosyal eleştiri niteliği taşımaktadır. Beng; seyr ü sülûk esnasında yaşadığı hâllerden ötürü akla ve şariate muhalif davranışlar sergileyip sözler sarf eden sâliklerin temsilidir. Bâde ile okura “akıl-şariat-ilahi cezbe” dengesinin kurulması gerektiği öğütlenir.

M. Rıhtım’ın çalışmasında Azerbaycan sahasının tasavvufi hareketlere merkezlik yaptığı, bu sahanın pek çok tarikatın neşv ü nema bulduğu bir coğrafya olduğu belirtilir. Ayrıca özellikle Fuzûlî’nin yaşadığı çağda Azerbaycan sahasının tasavvufi hareketler açısından renkli bir görünüm arz ettiği; bu hareketler arasında Hurufilik, Alevilik gibi heteredoks akımların da bulunduğu kaydedilmektedir. Rıhtım, bu hareketlerin İran ve Anadolu coğrafyasına intikal ederek bir kısım bölünme, ayrışma ve çatışmaları da beraberinde getirdiğini dile getirmektedir.³¹ Fuzûlî’nin yaşadığı dönemde, şairin yaşadığı coğrafyada da hüküm sürmüş ve dinin özünden uzak, sapık fikirleri yaymaya çalışmış Müşâ’şâ’ları da bu bağlamda göz önünde bulundurmak gerekir. Şair, yaşadığı asırdaki şariate muhalif dinî örgütlenmeleri görüp onlardan iktidarı haberdar etmek ve aynı zamanda bu insanları uyarmak için *Beng ü Bâde*’yi kaleme almış olmalıdır.

Fuzûlî’nin *Beng ü Bâde*’de “akıl-şariat-ilahi cezbe” dengesini koruyan bir aşk eksenini çizip bu eserini, tarihte Müşâ’şâ’lar ile mücadele eden Şah İsmail’e sunması oldukça manidardır. Bu durum, Fuzûlî’nin Şiiliğinin heteredoks bir çizgide olmadığını -belki bu yorumu Şah İsmail için de yapabiliriz- göstermektedir. Aşağıdaki beyitler hem bu yöndeki görüşlerimizi hem de Fuzûlî’nin Şii mezhebine yakınlığını destekler mahiyettedir:

Bezm-i âl-i 'Alîde mesken tut
Mestler gibi özge bezmi unut

(Mestler gibi Ali ailesinin meclisini mesken tut ve başka meclisi unut ki)

²⁹ Bkz. 180. beyit

³⁰ Mesnevi neşirlerinde yer alan incelemelerde mesnevîlerde geçen sosyal eleştiriler kimi zaman belirtilse de bu konuda yapılmış müstakil bir çalışma yoktur. Bu konudaki eksikliği gidermek üzere *Mesnevîlerde Sosyal Eleştiri* başlıklı doktora çalışmamızı sürdürmekteyiz.

³¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için M. Rıhtım’ın 2009 tarihli IX-XIX. Asırlar Azerbaycan Kültür Tarihinde Tasavvufi Hareketler başlıklı çalışmasına müracaat edilebilir.

Câm tek telh-kâm olub ebedâ
Beng tek tenden ola başı cüdâ³²

[ebedî olarak (içinde şarap olmayan) kadeh gibi kederli olma ve bengî gibi de başın, teninden ayrı olmasın.]

Fuzûlî'nin ortaya koyduğu Beng karakterine, yürütmekte olduğumuz *Mesnevilerde Sosyal Eleştiri* başlıklı doktora tezimiz kapsamında incelediğimiz bazı diğer mesnevilerde de rastlanmıştır. Özellikle Derviş Şemseddin'in, çeşitli sosyal grupları temsil eden kuşların münazarasından oluşan *Deh Murg* adlı mesnevisinde çizdiği Kerkes karakteri, şeriatı ve aklı terk etmesi, sarhoş bir bengî olması gibi nitelikleriyle Beng ile neredeyse birebir örtüşmektedir. Şemsî, bu karakter aracılığıyla dönemin sapkın sufilerini sert bir dille eleştirmektedir.

Temsilî olmamakla birlikte Taşlıcalı Yahya'nın *Gülşen-i Envâr*'ının hemen hemen her bölümünde, seyr ü sülûkun basamaklarını tırmanırken şeytanın vesveseleri, dönemin şartları vs. gibi sebeplerle günahları kendilerine meşru kılan, aklı ve şeriatı bir kenara atan müritler sıkı bir şekilde tenkit edilir. Bu iki eser dışında, genel olarak diğer mesnevilerde de aklı ve ibadeti terk eden şeyh ve dervişlerin "esrarkeş, akılsız, bengî" gibi nitelendirmelerle olumsuz bir biçimde tasvir edildikleri görülmektedir.

Zikrettiğimiz bu üç mesnevinin de aynı yüzyılda yazılmış olması geniş bir coğrafyada tekke ve tarikatlar ile sâliklerin yozlaşmasının edebiyata yansımaları açısından önemli bir gösterge teşkil etmektedir. Nitekim 16. yüzyıl Osmanlı'sındaki tasavvuf hareketleri incelendiğinde, mesnevilerdeki eleştirilerin tarihî kaynaklarla örtüştüğü görülmektedir. Bu dönemde Osmanlı, sapkın olarak görülen birçok şeyh ve dervişin faaliyetleriyle mücadele etmek zorunda kalmıştır.³³

Bâde ve Beng; mesnevide ilahi aşktan nasibini almış, ilim ve sırlara vâkıf kişiler oldukları için kendi gittiği yol en doğru yol, kendi ulaştığı makam en yüksek makam olarak düşünen iki şeyh edasındadır. Bu sebeple her ikisi de kendisini "devrin kutbu, ilimce en yüksek müderris ya da şeyh, Hızır" olarak nitelendirmektedir. Mesnevide bu bakış açısı da tenkit edilmiştir.

Beng ü Bâde adlı mesnevinin toplumsal eleştiri amacıyla kaleme alınmış olması, mesnevi edebiyatının yalnızca estetik bir anlatı türü olmanın ötesinde, dönemin koşullarına duyulan tepkiyi ifade etme işlevini de üstlendiğini göstermesi bakımından önemlidir. Mesneviler toplumsal bir duyarlılığın tezahürü olarak bazen günümüzün basın-yayın organlarının işlevini de üstlenmişlerdir.

Fuzûlî'nin kişisel olarak münzevi ve kırılğan bir yapısı olduğu genellikle kabul edilir ve bu özelliğinin eserlerine yansıdığı düşünülür. Ancak *Beng ü Bâde*'de şairin böyle bir mizaca sahip olduğuna yönelik herhangi bir ipucu bulunmamaktadır. Fuzûlî, bu eserde yaşadığı asr için büyük bir tehdit olan, aklı ve şeriatı terk eden dinî grupları ve şahısları görüp onları Beng'in şahsında tenkit eden bir mücadele insanı görünümündedir.

***Beng ü Bâde* Hakkında Şimdiye Değin Söylenilenlerin Değerlendirilmesi**

Fuzûlî, mesnevinin girişinde şarabı ilahi aşk anlamında kullanır ve ilahi sırları açıklayan bir eser yazmak istediğini sarıh beyitlerle ifade eder. Şairin eserini kaleme alış amacını bu denli açık bir şekilde dile getirmesi, mesnevinin temsili ve tasavvufi bir eser olarak yorumlanmasını gerekli kılmaktadır. Ayrıca kahramanlara yüklenen vasıflar tek tek ele alındığında bu vasıfların eserin yazılış amacıyla uyum içinde olduğu görülmektedir.

³² *Beng ü Bâde*/38-39

³³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için F. Koca'nın 2002 tarihli *Osmanlılar Dönemi Fıkıh-Tasavvuf İlişkisi: Fakırlar ile Sofular Mücadelesinin Tarihi Serüveni* başlıklı çalışmasına müracaat edilebilir.

Mesnevi hakkında kabul gören en yaygın görüş, onun siyasi bir temsil olduğudur. Bâde ve Beng'in temsil ettiği liderler hakkında çeşitli fikirler yer almaktadır. Hatta incelemelerde bu kahramanların sadece siyasi liderleri değil onların liderlik yaptığı toplumları da temsil ederek mesnevide homojen-heterojen toplum yapılarının izlerinin bulunduğu da belirtilmektedir.

Beng ve Bâde'nin Şah İsmail ve II. Bayezid'i (ya da diğer hükümdarları) temsil ettiğine dair eserde siyasi bir göndermeye rastlanılmamaktadır. Kahramanların vasıfları, bir şahıstan ziyade soyut konulara işaret etmektedir. Fuzûlî, mesnevisinin girişinde yalnızca eseri sunduğu kişi olan Şah İsmail'i, geleneğe uygun olarak över. Fuzûlî'nin yaşamı ve eserleri incelendiğinde, onun siyasi çekişmelere karışmadığı ve herhangi bir propaganda hareketinin içinde yer almadığı görülmektedir. Ayrıca çeşitli incelemelerde sadece Bâde'de olduğu ileri sürülen "iyi savaşçı olma, güçlü kuvvetli olma, hiddetli ve sert tabiatlı olma, kibirli olma" gibi özellikleri Beng'in de taşıdığı görülmektedir. Şah İsmail ve Bayezid'in mey ve beng kullanmaları ile mesnevide Bâde'nin "Türk" olarak nitelendirilmesi, eserin siyasi bir temsil olarak nitelendirilmesi için yeterli birer gerekçe olarak gözükmemektedir.

Esasen mesnevide kahramanlara yüklenen özelliklerin incelemelerde çok dağınık bazen yanlış değerlendirildiği tespit edilmiştir. Yukarıda izah ettiğimiz gibi her iki kahramanda da görülen özelliklerin tek bir kahramana atfedilmesi dışında bir kahramana ait olan vasfın başka kahramana atfedilmesi söz konusudur. Örneğin bir incelemede aslında Bâde'ye ait olan lale benzetmesinin Beng'e ait olduğu belirtilmiş, bir diğerinde ise her iki kahramanın da birbirine yalnızca hakaret etmek için kullandığı "oğlancı" tabiri sadece Beng'e yakıştırılmıştır. Beng'in medrese köşelerini makam edinmesinden yola çıkarak temsiliyet boyutu analiz edilmeye çalışılırken, Bâde'nin müderrislere *Şerh-i Tecrîd* dersi okutması vasfı dikkate alınmamıştır. Beng'in zahid tipini temsil ettiği iddia edilirken onun mesnevide kendisini en büyük şeyh ve müderris olarak tanıtmayı, şeyh görünümü olduğu belirtilmesi göz ardı edilmiştir. Özetle mevcut incelemelerde karakterler değerlendirilirken onların mesnevide yer alan tüm özellikleri ele alınmayıp seçici bir yaklaşımla bazı niteliklere odaklanıldığı görülmektedir.

Bu mesnevi için ileri sürülen diğer bir görüş ise Bâde'nin gönlü, Beng'in ise akli temsil ettiği fikridir. Bu görüşün ise Beng'in hem yazar hem de kahramanlar diliyle sürekli kafasız, iyiyi-kötüyü ayırt edemeyen, kendini gülünç hâllere düşüren, halk tarafından kınanan, kuruntu ve boş hayaller içerisinde olan, akli paslı, akli kıt gibi vasıflarla nitelendirilmesi sebebiyle çok doğru olmadığını düşünüyoruz. Bu vasıflardan yola çıkarak Beng için aklın değil, akli terk eden sâliklerin temsili demek, daha doğru olacaktır.

Bâde'nin rind, Beng'in ise zahid tipini temsil ettiği düşüncesi, bu mesneviye dair öne sürülen ve akıl-gönül anlayışıyla bağlantılı bir diğer görüştür. Ancak mesnevide her iki kahramanın da sarhoş olup sırlara vakıf olduğunun (ilahi aşk makamında olduğunun) bildirilmesi Beng'in zahid tipini temsil ettiği yönündeki fikri zayıflatmaktadır. Çünkü klasik Türk şiiri geleneğinde zahid tipi, âşıklığın hâllerinden anlamaz ve bu hâllerden uzaktır.

Bir incelemede, mesnevinin iki bölümü kahramanların rind ve zahidi temsil ettiğine dair delil olarak sunulmaktadır: "Der Sıfat-ı Cüvan-ı Zahid Taleb" ve "Der Hikâyet-i Beng Mîgüyed".

"Der Sıfat-ı Cüvan-ı Zahid Taleb" başlıklı bölümde mey içen, işret âlemlerinden çıkmayan Rey şehrinde bir gencin, zahitlerin olduğu bir meclise gelmesi; zahitlerin mahşer, melekler, cennet vs. hakkında konuşmalarına şahit olması anlatılır. Genç, bu konuşmaları duyunca zahitlere bir hayli özenir ve Allah'tan Kevser ile huri ister. Allah ise gence hitap ederek "Sen zaten Kevser içip durursun, içtiğin meyden vazgeçersen sana Kevser'i veririm." der. Hikâyenin özü, Bâde'nin Kevser suyu ile eş olduğu bilgisidir. Kısaca bâde (ilahi aşk), Kevser suyu gibi kişiye ölümsüzlük verir. Görüldüğü üzere bu hikâyede Beng'in zahidi temsil ettiğine dair bir gönderme yoktur. Burada sadece hikâyenin geçtiği mekân olarak

zahitlerin toplandığı bir meclis kurgulanmıştır. Amaç, Bâde'nin sıfatlarından birini vermektir. Hatta zahidin yerilmesi de söz konusu değildir. Hikâyede zahid, olumsuz bir tip değildir. Bu hikâyede zahit, kendisini dünyada meyden uzak tutmayı başardığı için ahirette Kevser'e kavuşacak olan kişidir. Hikâyede Beng ile zahit arasında bir ilişki kurulmamıştır.

“Der Hikâyet-i Beng Mîgûyed” başlıklı bölümde ise bir müridi, şeyhinin sohbet halkasından çıkarması anlatılır. Şeyh, gerekçe olarak müridin beng içmeye başlaması, artık devrin kâmilî olması ve sırlara vakıf olmasını gösterir. Bu bölümde Beng'e dair övgüler yer alır ve onun zahit olup olmamasına dair bir bilgi yoktur.

Ayrıca Beng'in mesnevîde yer alan “iyi huylu olma, kimseyi davranışlarıyla incitmeme, tüm ilimlere vâkıf olma, güzel huylu ve güzel görünümlü olma, kapısının herkese açık olması, aşkın kendisine sığınak olması, sarhoş olması, sufi görünümlü olması, fakr ve meskenet izlerini üzerinde taşıması, sırlara vâkıf olması, ârif ve fakirlerin koruyucusu olması, makam sahiplerine yakın olup olmamayı önemsememesi...” gibi vasıflar klasik şiirdeki zahid tipinin vasıflarını çağrıştırmamaktadır.³⁴

Fuzûlî, 41 ve 42. beyitlerde kendi ruh hâlini anlatır ve cennet gibi bir bahçede mey ve bengle huzurlu olduğunu ifade eder. Fuzûlî, Bâde'nin meclisinden ayrılan Buze'nin, Beng'in meclisine karışmakla şerefli bir topluluğa dâhil olduğunu söylemekle birlikte Beng'in meclisinden ayrılarak Bâde'nin meclisine katılan Macun için de izzetli ve şerefli bir topluluğa karıştı, demektedir. Ayrıca Beng'in meclisindeki kişilerin hepsi ilim ve şeref sahibi, pak kimseler olarak zikredilmiştir. Bu gibi Fuzûlî'nin kimi zaman Beng'in yanında olduğu izlenimi veren beyitler Beng'in de sarhoş olduğu görüşünü (ilahi aşk neşvesi içinde bulunduğunu) destekleyen beyitlerdir. Saydığımız tüm bu sebeplerden ötürü Beng'in zahid tipini temsil ettiği yönündeki fikrin doğru olmadığı kanaatindeyiz.

Bu mesnevî hakkında, birinci başlıkta anlatıldığı üzere, ileri sürülen diğer bir görüş Fuzûlî'nin eserinde Bâde'nin tarafını tutmasından dolayı pişmanlık duyduğu -çünkü şarap dinen haramdır- bu nedenle mesnevînin sonunda yaptığı edepsizlikten ötürü Allah'tan özür dilediği görüşüdür. Hatta bu görüşten yola çıkılarak şairin tasavvuf ve şariat arasında ikilemde kaldığı, tasavvufu sorgulamaya başladığı yorumları da yapılmıştır.³⁵

Mesnevînin incelemesinde belirtildiği üzere şair, eserinin girişinde Bâde'nin ilahi aşkı temsil ettiğine dair ipucu verir. Münacatında kendisine verilecek olan ilahi aşkın onda marifet doğurmasını ancak onu yoldan çıkaracak ölçüde de olmamasını niyaz etmektedir. Bu bölümlerde tasavvuf-şariat arasında kalma yoktur. Mesnevînin bitişinde ise şair, Bâde'yi övdüğü için Allah'tan af dilememiştir. Aksine Bâde'yi övmek için yola çıktığını ancak Beng'in vasıflarını anlatarak detayda kaybolduğu için özür dilemiştir. Şairin burada yaptığı hatayı küfür, nankörlük... şeklinde nitelemesi hatasının büyüklüğünü vurgulamak içindir. Çünkü Beng, ilahi sırlara vakıf olsa da şeriatten ve akıldan uzaklaştığı için tehlikeli bir tiptir. Mesnevîde Beng'e ayrılan beyit sayısı neredeyse Bâde ile aynıdır. Bu durum da şairin amacına ters düşmektedir. İşte şair, eserinin bu yönü için Allah'tan af dilemektedir.

³⁴ Fuzûlî'nin *Rind ü Zahid* adlı eserinde Zahid; zahir ilimlere meraklı, akli önemseyen, ekin ekme yahut ticaret ile uğraşmak gerektiğini söyleyen, hükümdarlara yakın olmayı önemseyen biri olarak tarif edilmiştir. Zahid'in beng içmek şöyle dursun, en ufak haram şüphesi olan şeylerden kaçındığı, perhiz ve riyazete çok önem verdiği vurgulanır. Zahid'in en mühim özelliği içki gibi sarhoş edici maddelerden uzak olmasıdır (Şentürk, 1996: 11-12).

³⁵ Aynı incelemede şairin, dinen haram olan beng ve bâdeyi anlatma gibi bir hataya düşmesini makul karşılamak gerektiği, mahlası “Fuzûlî” olan bir şairden zaman zaman bu tavırların beklenebileceği yönünde ilginç bir açıklama da yer almaktadır. Oysa Fuzûlî, mahlasını seçme sürecine dair açıklamalarında, bu ismin yalnızca “gereksiz, lüzumsuz” anlamına gelmediğini, aynı zamanda “fazilet” kelimesinin kökü olan “fazl” kavramını da içerdiğini belirtmektedir.

Mesnevinin ruh (iç âlem) ve beden (dış âlem/dünya) ikilisini temsil ettiği ya da doğrudan keyif verici maddelerin münazara edildiği yönündeki görüşler, kahramanlara yüklenen sıfatlar göz önünde bulundurulduğunda makul görünmemektedir. Zira hem Bâde hem de Beng'in sahip olduğu nitelikler, okuru soyut ve derin manalara yönlendirmektedir. Ayrıca, her iki kahramanın vasıfları arasında, keyif verici maddelerin temel özellikleriyle örtüşmeyen pek çok unsur bulunmaktadır.

Beng'i zahid-rind (akıl-gönül), Şah İsmail-II. Bayezid gibi değerlendirmelerin içerisinde düşünenlerin onun "kimseye zararı olmayan, sırlara vâkıf, sade, kötülüğe iyilikle cevap veren, sarhoş, şeyh" gibi vasıflarını mesnevideki çelişkiler olarak değerlendirmişlerdir.

Divan şairlerince bâde ve beng kelimelerine çeşitli soyut anlamlar yüklemek ve keyif verici bu maddelerin fiziksel olarak kişide sebep olduğu değişimler ile âşıklığın hâlleri arasında bir ilişki kurmak gelenektir. Bu eserin tasavvufi bir temsil olduğunu kabul etmeme beraberinde şairin şariat-tasavvuf ikilemi içinde olması yahut eserin kimi yerinde çelişkilere düşmesi gibi hatalı yorumlamalara yol açmıştır. Hatta Bâde'nin çok önemli bir misyonu olmasına rağmen gülüp geçinilen bir tip olduğu dahi belirtilmiştir.

Sonuç

Yapılan inceleme sonucunda *Beng ü Bâde*'nin siyasi bir temsil olduğu, homojen-heterojen toplum yapılarını yansıttığı ya da gerçek anlamda keyif verici maddelerin tartışıldığı yönündeki görüşlerin zayıf temellere dayandığı görülmüştür. Öte yandan, mesnevinin rind-zahid (gönül-akıl) ya da ruh-beden ikililerini yansıttığı yönündeki yorumların da karakterlerin özellikleriyle tam anlamıyla örtüşmediği anlaşılmıştır. Eserin temsili ve tasavvufi bir boyut taşıyıp taşımadığına ilişkin değerlendirmeler dikkate alındığında ise, metnin tasavvufi bir temsil niteliği arz ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Fuzûlî, *Beng ü Bâde* adlı mesnevisinde Beng karakteri üzerinden, şariatı ve akılı terk ederek dinin özünden uzaklaşan tarikatleri, sâlikleri ve âşıkları eleştirmektedir. Buna karşılık, Bâde ise aşk, akıl ve şariat dengesini muhafaza edenleri temsil etmektedir. Nitekim tarihî kaynaklar, Fuzûlî'nin yaşadığı dönemi ve coğrafyayı tasavvufi hareketler açısından oldukça zengin bir ortam olarak değerlendirmektedir. O dönemde, özellikle heterodoks eğilimlere sahip birçok akım etkili olmuştur. Kerbela, Hille ve Necef gibi bölgelerde faaliyet gösteren ve sapkın düşüncelerini yayma çabalarıyla bilinen Müşâ'şâ'lar, bunlar arasında en dikkat çekenlerden biridir.

Beng ü Bâde, yalnızca tasavvufi bir tartışma sunmakla kalmayıp aynı zamanda önemli bir sosyal eleştiri niteliği de taşımaktadır. Mesnevinin toplumsal eleştiri amacıyla kaleme alınmış olması, mesnevilerin yalnızca estetik kaygılarla yazılan bir edebî form olmanın ötesinde, dönemin sosyal ve kültürel yapısına yönelik eleştirel bir bakış sunduğunu göstermesi açısından dikkate değerdir. Özetle mesneviler, kimi zaman dönemin aksayan yönlerini görünür kılmak ve kamuoyunu bilgilendirmek gibi işlevler üstlenmişlerdir.

Yapılan okumalar neticesinde Fuzûlî'nin oluşturduğu Beng karakterinin farklı mesnevilerde de ele alındığı görülmüştür. Ayrıca bu mesnevilerin *Beng ü Bâde* ile aynı yüzyılda kaleme alındığı tespit edilmiştir. Söz konusu eserlerin aynı dönemde yazılmış olması, geniş bir coğrafyada tekke ve tarikatlar ile sâliklerin yozlaşmasının edebiyata yansması açısından önemli bir gösterge teşkil etmektedir.

Beng ü Bâde, ait olduğu dönemin toplumsal bir kesiminin zihniyet dünyasını okura yansıtan bir mesnevidir. Fuzûlî, bu dünyayı aktarırken doğrudan bir anlatım yerine temsillere başvurmayı tercih etmiştir.

Kaynaklar

- Açıl, B. (2015). Klasik Türk şiirinde estetik bir unsur olarak çiçekler. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 5, Bahar dönemi, 1-28.
- Budak, A. & Kanar, M. (2017). *Fuzûlî'nin yaşadığı çağa eleştirel tanıklığı Beng ü Bâde*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Dilçin, C. (1991). Fuzûlî'nin bir gazelinin şerhi ve yapısal yönden incelenmesi. *Türkoloji Dergisi*, 9(1).
- Kaplan, M. (2003). *Deh Murg-ı Şemsî İnceleme-Metin-Sözlük*. Celal Bayar Üni. Yüksek Öğrenim Vakfı Yayınları.
- Karahan, A. (1996). Fuzûlî. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (Cilt. 13, ss. 240-246.) Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Koca, F. (2002). Osmanlılar dönemi fıkıh-tasavvuf ilişkisi: fakırlar ile sofular mücadelesinin tarihi serüveni. *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002/I, 73-131.
- Köleoğlu, M. (2002). *Fuzûlî'nin Beng ü Bâde'si (kaynak-konu-üslup ve şekil yönünden inceleme)* [Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Olgun, T. (1936). *Fuzuli'ye dair*. Selamet Basımevi.
- Özgüdenli, O. G. (2006). Müşa'şâ'lar. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (Cilt. 32, ss. 155-156.) Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Rıhtım, M. (2009). IX-XIX. asırlar Azerbaycan kültür tarihinde tasavvufi hareketler. *Avrasya Etüdleri*, 35/2009-1, 33-60.
- Sağlam, A. (2016). *Gülşen-i envâr*. Grafiker Yayınları.
- Şentürk, A. A. (1996). *Klasik Osmanlı edebiyatı tiplerinden sûfî yahut zâhid hakkında*. Enderun Kitabevi.
- Tekin, A. B. (2018). Osmanlı kelâm literatüründe temel bir kaynak: Cürcânî'nin Hâşiye-i Tecrid'i. (Editörler: Aydın, F. & Aydın, M. & Yetim, M.), *Osmanlı Kaynakları ve Tartışma Konuları* içinde. Mahya Yayıncılık.
- Yıldırım, A. (2004). Fuzuli'nin Beng ü Bade mesnevisi ve bâde sembolü. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 14, S. 2, 139-146.
- Vanlıoğlu, M. (1997). Beng u Bâde ve muhtevası. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (3), 197-200.
- Zülfe, Ö. (2018). *Fuzûlî Beng ü Bâde inceleme-tenkitli metin-çeviri-açıklamalar-seçme sözlük-dizin-ıptıkıbasım*. Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- Yıldız, A. "Beng ü Bâde (Fuzûlî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/beng-u-bade-fuzuli>. [Erişim Tarihi: 07 Mart 2025].

Makale Bilgisi:

Etik Kurul Kararı: Etik Kurul Kararından muaftır.

Hakem Değerlendirmesi: Çift taraflı kör hakemlik - dış bağımsız.

Benzerlik Taraması: Yapıldı - ✓iThenticate

Destekleyen Kurum / Kuruluşlar: Herhangi bir kurum / kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazar Katkı Oranı: Birinci Yazar: % 100.

Article Information:

Ethics Committee Approval: It is exempt from the Ethics Committee Approval.

Peer-review: Double-blind - externally peer-reviewed.

Plagiarism Checks: Yes - ✓iThenticate

Supporting-Sponsor Institutions or Organizations: No support was received from any institution / organization.

Conflict of Interest: No conflict of interest.

Author Contribution Percentage: First Author: 100 %.